

سبک زندگی

سبک زندگی

قومی گشت فاقد اخلاق مردنی است

اقوام روزگار بہ اخلاق زندہ اند

محمد تقی بہار

آداب زندگانی

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با متون کهن فارسی : اخلاق ناصری و قابوس نامه (علم)
- ۲- توانایی درک پیام‌های آموزشی و اخلاقی متن درس (تفکر)
- ۳- تقویت علاقه نسبت به آموزه‌های نیکوی اخلاقی از قبیل پرهیزگاری، دادگری، دوراندیشی و... (ایمان)
- ۴- تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۵- آشنایی با انواع فعل مضارع : اخباری، التزامی و مستمر (علم)
- ۶- تقویت علاقه نسبت به کاربردهای آموزه‌های الگوهای دینی و ملی (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش تدریس اعضای گروه
- کارایی گروه
- پرسش و پاسخ
- بارش مغزی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسندگان، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب فرهنگی و اجتماعی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

این درس شامل دو بخش است؛ که بخش اول از کتاب قابوس‌نامه و بخش دوم از کتاب اخلاق ناصری برگزیده شده است. لحن هر دو متن، لحنی تعلیمی و آموزشی است و آموزه‌های خود را در حوزه اندیشه‌های فرهنگی و رفتارهای مناسب اجتماعی نمایان می‌سازد.

نثر این دو متن از نثرهای تاریخی و مرسل زبان فارسی به شمار می‌آیند، اگر چه از نظر زمانی با یکدیگر متفاوتند، با این وجود، جمله‌های هر دو متن کوتاه هستند و اشباع معنی و روانی جمله‌ها را در آنها می‌توان مشاهده کرد. این ویژگی، آموزه‌های متن را بر مخاطبان اثرگذارتر می‌کند.

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت مهارت املائی
- بازخوانی متن
- شناخت واژه‌های هم‌خانواده
- توجه داشته باشیم که «وهم»، ریشهٔ واژه‌های اتهام و تهمت است.

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل مضارع
- مقایسهٔ ساختاری فعل‌های مضارع
- یکی از راه‌های تقویت توجه فراگیران برای حلّ این تمرین، دقت در ساختمان فعل هاست. مثلاً فعل مضارع اخباری با «می» و فعل مضارع التزامی با «ب» آغاز می‌شوند، همچنین فعل کمکی «دارم...»، به همراه فعل مضارع اخباری، نشانهٔ مناسبی برای شناخت فعل مضارع مستمر است.

تمرین سوم :

- تقویت درک و دریافت پیام جمله
- تقویت تفکر در اجزای تشکیل دهندهٔ یک جمله
- در این تمرین، گوهر تن به وجود انسان و گوهر اصل، به نژاد و نسب آدمی اشاره دارد.

شیوه اجرا به روش تدریس «اعضای گروه»

دانش‌آموزان را به گروه‌های سه نفره تقسیم می‌کنیم. این گروه‌ها، از دانش‌آموزان خوب و متوسط و گاهی نیازمند به تلاش شکل می‌گیرند. هر یک از آنها بخشی از درس را که از سه قسمت تقریباً مساوی تشکیل شده است، مطالعه می‌کنند، لحن مناسب جمله‌ها و متن را درمی‌یابند و از واژگان جدید و اعلام با مراجعه به بخش پایانی کتاب یادداشت‌برداری می‌کنند. زمان پیشنهادی برای این بخش ۵ دقیقه در نظر گرفته می‌شود.

پس از پایان زمان مطالعه از آنها می‌خواهیم که هر عضو گروه، بخش مورد مطالعه خود را برای عضوهای دیگر توضیح و تبیین کند و مانند یک معلم رفتار نماید. زمان پیشنهادی برای این مرحله ۶ دقیقه منظور می‌گردد.

در مرحله بعد به آزمون تکوینی اقدام می‌کنیم و با پرسش‌های مناسب که مبتنی بر اهداف درس است، دانش‌آموزان را محک می‌زنیم، نقطه‌های مبهم و تاریک دریافت دانش‌آموزان را شناسایی می‌کنیم؛ باز می‌نمایانیم و به کمک گروه‌ها آنها را روشن و قابل درک می‌کنیم. در این مرحله ارزشیابی را با امتیاز همراه می‌کنیم تا دانش‌آموزان از انگیزه لازم برخوردار شوند. برای این بخش ۶ دقیقه در نظر می‌گیریم.

در مرحله پایانی، متن را با لحنی مناسب می‌خوانیم و یا با کمک سه دانش‌آموز متن خوانده می‌شود. با پرسش‌ها و آزمون مناسب و تبیین آنها به کمک گروه‌ها، جمع‌بندی درس را به انجام می‌رسانیم و برای مراحل بعدی آموزش، دانش‌آموزان را آماده می‌کنیم.

خواجه نصیرالدین توسی : خواجه نصیرالدین ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن توسی، دانشمند بزرگ و نویسنده معروف و حامی نامدار علوم و عالمان در قرن هفتم هجری است. اصلش را از جهرد ساوه یا قم دانسته‌اند. به سال ۵۹۷ در توس ولادت یافت. پدرش فقیه و عالم بود و نصیرالدین تحت نظر او تربیت شد و از کودکی به تحصیل دانش‌های شرعی، ادبی و عقلی پرداخت و در آغاز جوانی برای تکمیل دانش خود به نیشابور رفت. از استادان او الکتبی «معین الدین سالم بن بدران» و «کمال الدین بن یونس موصلی» و «فریدالدین داماد نیشابوری» را ذکر کرده‌اند. چند سالی بعد از واقعه چنگیز به قلاع اسماعیلیه پناه برد و به خدمت «ناصرالدین عبدالرحیم بن منصور محتشم قهستان» که خود مردی

دانشمند بود درآمد و به خواهش او کتاب «الطهارة ابوعلی مُسکویه» را به پارسی ترجمه کرد و آن را اساس تألیف کتاب اخلاق ناصری قرار داد. بعد از غلبه هولاکوخان بر «خور شاه» به سال ۶۵۴ از قید اسماعیلیه رهایی یافت و به خدمت هولاکوخان پیوست و از آن روزگار به بعد همواره در خدمت او بود. بعد از فتح بغداد در سال ۶۵۷، وی به دستور هولاکو و با همکاری جماعتی از ریاضی‌دانان بزرگ زمان، ساخت رصدخانه مراغه را آغاز کرد و جمیع اوقاف قلمرو ایلخانی را در اختیار گرفت و از عایدی این اوقاف توانست در مراغه یک مرکز علمی بزرگ تشکیل دهد و در آن کتابخانه‌ای عظیم با متجاوز از چهارصد هزار مجلد کتاب ترتیب دهد. نتیجه کار خواجه و همکارانش در این رصدخانه، تنظیم «زیج ایلخانی» است که از جمله زیج‌های معروف و از آثار مهم خواجه نصیرالدین به شمار می‌آید. خواجه نصیرالدین، دانشمندی جامع‌الاطراف بود و بر همه دانش‌های زمان خود احاطه و در غالب آنها تبحر تام و سمت پیشوایی و تقدّم داشت. مردی کریم و بخشنده و بردبار و فروتن و خوش برخورد بود. با تقرّبی که در نزد ایلخانان یافته بود مقام‌های دینی و دنیایی را با هم جمع کرد؛ با همین تقرّب، گروهی از بزرگان عهد خود را از مرگ حتمی نجات داد که از آن جمله عظاملک جوینی است. وفات خواجه به سال ۶۷۲ در بغداد اتفاق افتاد.

آثار و تألیف‌های او در کلام و حکمت و ریاضیات و موضوعات علوم است. علاوه بر آنها از وی آثاری به نظم و نثر پارسی باز مانده است. شعرهای او مجموعاً به هفتصد بیت بالغ می‌شود که در کتاب «احوال و آثار خواجه نصیرالدین» تألیف مدرّس رضوی و مقاله مرحوم سعید نفیسی در یاد نامه خواجه نصیر ثبت شده است.

عنصر المعالی کیکاووس : امیر عنصر المعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار، از امرای دانشمند خاندان زیاری و از نویسندگان بزرگ پارسی است. وی از زیاریانی است که بعد از منوچهر بن قابوس و علی‌الخصوص پس از غلبه ترکمانان سلجوقی بر ایران حکومت مستقلی نداشته و تنها به عنوان امیرزادگان و مقتدران محلی در قسمتی از طبرستان باقی مانده بودند، چنان‌که از اشارات امیر کیکاووس در کتاب قابوس نامه مشهود است، عنصر المعالی پسری به نام گیلان‌شاه داشته است که کتاب قابوس‌نامه را برای او نوشت. ابن اسفندیار در تاریخ طبرستان می‌نویسد که: «... و پسر او (یعنی پسر عنصر المعالی) گیلان‌شاه به ولایت او بنشست اما اندک مواضعی به تصرف ایشان (یعنی زیاریان) مانده بود که امرای سلجوقی باز ستانده بودند. عنصر المعالی چنانچه که از قابوس‌نامه به صراحت آشکار است، مردی دانشمند و مطلع از غالب فنون عهد خود بود و همین وسعت اطلاع باعث شد که بتواند در قابوس‌نامه در مباحث مختلف وارد شود و مقدمات غالب فنون را با بیانی ساده

و روشن بیان کند. وی این کتاب را بدان قصد نوشته است که اگر فرزندش بعد از او امارت را حفظ کند و یا اضطراراً کارهای دیگر بپذیرد، چگونه آنها را به ادا رساند و نیز در این کتاب به قصد تربیت فرزند همه رسوم را اعم از رسوم لشکرکشی، مملکت داری، اجتماعی، و نیز علوم و فنون متداول زمان را مورد توجه قرار داده است و از همین جاست که کتاب او حاوی اطلاعات ذی قیمت و متنوعی در مسائل مختلف مربوط به فرهنگ و آداب و عادات ایرانیان در قرن پنجم گردیده و از این حیث، الحق منحصر به فرد است.

روش انشای عنصرالمعالی در این کتاب همان شیوه نثر ساده پارسی است که در قرن چهارم و پنجم معمول نویسندگان بوده است و اگر اختصاصی در این انشا بخواهیم، باید آن را در کهنگی زبان و علاقه مؤلف به آوردن بسیاری از اطلاعات، تعبیرات و ترکیبات به صورتی که در زبان پارسی اوایل قرن پنجم متداول بوده است، بدانیم و با آنکه کتاب قابوس نامه تقریباً هم عهد با سیاست نامه است لیکن زبان انشای آن خیلی کهنه تر از آن به نظر می رسد.

گویا نویسنده به همان نحو که از متن کتاب برمی آید این کتاب را «نصیحت نامه» نامیده بود و نورالدین محمد عوفی هم در جوامع الحکایات آن را به عنوان نصیحتی که به فرزند خود کرده بود، ذکر می کند.

فعل و زمان : این گفتار صرفاً برای دانش افزایی است.

فعل ها در سه زمان روی می دهند: گذشته، حال و آینده. ساختار این زمان ها در زبان فارسی متفاوت بوده و تمایز دادن آنها در اغلب موارد ساده است.

در اغلب دستورنویسی ها زمان دستوری و زمان غیر دستوری را با یک اسم نام گذاری کرده اند. رابطه این دو گونه زمانی کاملاً یک به یک نیست و تجزیه و تحلیل جنبه صوری فعل به وسیله زمان وقوع آن، کار را به نابسامانی می کشد. برای مثال نه هر عمل گذشته ای منحصرأ با صیغه ماضی بیان می شود و نه هر صیغه ماضی منحصرأ برای وقوع عملی در گذشته است.

اگر می دانستم می گفتم. (اشاره به زمان حال)

دلم می خواست الان پیش ما بود. (اشاره به زمان حال)

شاید فردا برود کوه. (اشاره به زمان آینده)

همین استدلال درباره صیغه های دیگر فعل نیز صادق است. برخی از زبان ها برای این دو مفهوم زمانی (دستوری و واقعی) دو اصطلاح متفاوت دارند که تا حدی به تمایز آنها از هم کمک می کند؛ برای نمونه، در زبان انگلیسی برای خصوصیت صوری و دستوری زمان، اصطلاح tense و برای زمان در جهان خارج اصطلاح time به کار می رود. (باطنی، ۱۳۸۰، صص ۴۰-۳۷ با تلخیص و اندکی تغییر)

تمام فعل‌های زمان گذشتهٔ زبان فارسی به گونه‌ای سازمان می‌یابند که بُن فعل آنها به یکی از واج‌های /ت/ یا /د/ ست/ید/ ختم می‌شود.

دیگر ویژگی بسیار مهم در فعل‌های زمان گذشته پنهان بودن شناسه در سوم شخص مفرد آن است. این خلأ نباید به نبود شناسه تعبیر شود. شناسهٔ سوم شخص ماضی، تنها در صورتی دیده می‌شود که فعل ماضی به ریشهٔ مضارع کمکی (در افعال ماضی التزامی) متصل شود. ساختار صوری افعال ماضی نقلی، بعید و التزامی در نمودارهای زیر قابل مشاهده است.

ماضی نقلی

	شناسه	بن فعل «است»	صفت مفعولی	
مثال	↓	↓	+	بن ماضی
رفته‌ام	ا م	-		
رفته‌ای	ای	-		
رفته‌است	-	است		
رفته‌ایم	ایم	-		
رفته‌اید	اید	-		
رفته‌اند	اند	-		

ماضی نقلی عموماً برای فعل‌های گذشتهٔ کمی دورتر از ماضی ساده استفاده می‌شود.

ماضی بعید

	شناسه	بن فعل «بود»	صفت مفعولی	
مثال	↓	↓	+	بن ماضی
رفته بودم	مَ م	بود		
رفته بودی	ی	بود		
رفته بود	-	بود		
رفته بودیم	یم	بود		
رفته بودید	ید	بود		
رفته بودند	ند	بود		

ماضی بعید عموماً برای فعل‌هایی با زمان گذشته که قبل از رویدادی دیگر رخ داده‌اند، به کار می‌رود.

ماضی التزامی

	شناسه	بن فعل «باش»	صفت مفعولی	
مثال	↓	↓	ه +	بن ماضی
رفته باشم	مَ	باش		
رفته باشی	ی	باش		
رفته باشید	دَ	باش		
رفته باشیم	یم	باش		
رفته باشید	ید	باش		
رفته باشند	ندَ	باش		

ماضی التزامی عموماً برای بیان شک، تردید، آرزو و ... به کار می‌رود.

پیوستگی: روابط دستوری و یا واژگانی بین عناصر یک متن را پیوستگی می‌نامند. (جک ریچارد و ...، ۱۳۷۲) در این حالت، روابط درون‌متنی و درهم‌تنیدگی واژگان جملات را به صورت یک واحد یک پارچه درمی‌آورند. عواملی که پیوستگی را به وجود می‌آورند، متعدّد است و از جمله آنها می‌توان به ارجاع درون‌متنی، جایگزینی، حذف، روابط بین واژگانی و ... اشاره کرد. قسمتی از آشناترین نشانه‌های برقرارکننده رابطه داخل متن عبارت است از:

- نشانه‌های ربط: و، یا، که، به علاوه و ...
- نشانه‌های ایجاد تقابل: اما، به هر حال، به عبارت دیگر و ...
- نشانه‌های علت و معلولی: بنابراین، به این دلیل، در نتیجه و ...
- نشانه‌های ترتیب وقایع و زمان: سپس، بعد از، یک ساعت بعد و ... (براون، ۱۹۸۵، نقل از همان).

انسجام : حاصل روابطی است که معنای گفته‌های موجود در یک گفتمان یا جمله‌های یک متن را به هم وابسته می‌سازد. این وابستگی ممکن است مبتنی بر اطلاعات مشترک سخن‌گویان باشد. مانند :

(الف) امروز ساعت چهار کجایی؟

(ب) متأسفم دیشب تا صبح نخوابیدم.

هیچ رابطه‌ی دستوری یا واژگانی بین پرسش شخص (الف) و پاسخ شخص (ب) وجود ندارد؛ اما، تبادل گفتار آنها با هم انسجام دارد؛ زیرا، هم الف و هم ب اطلاع دارند که معنی جملات به این گونه است که :

(الف) اگر ممکن است هر کجا که هستی، خودت را ساعت چهار به جایی که من/ما (هستم، هستیم) برسان.

(ب) متأسفم نمی‌توانم بیایم؛ زیرا، دیشب خواب کافی نداشته‌ام و نمی‌توانم امروز بعد از ظهر سر حال باشم و آنجا حاضر شوم.

عموماً در یک پاراگراف (بند) که یک مجموعه جمله، یک ایده اصلی را گسترش می‌دهند، یعنی در آن یک جمله عنوان و چند جمله توضیحی وجود دارد که همگی به جمله عنوان مربوط می‌شوند؛ باید به این مطلب توجه داشته باشیم که معمولاً پیوستگی و انسجام، یکدیگر را قوت می‌بخشند.

راه مهتری

حکایت

حکایت «راه مهتری» از کتاب چهارمقاله نظامی عروضی برگزیده شده است. حکایت بر این نکته تأکید دارد که برای دستیابی به اهداف بزرگ، می‌توان با کمترین امکانات به مقاصد بلند دست یافت، به شرط آنکه انگیزه لازم در درون شخص پرورده شده و وجود داشته باشد. معلم کارآگاه بر این نکته آگاهند که می‌توان با انگیزه دادن منطقی به دانش‌آموزان، آنان را برای کارهای بزرگ آماده ساخت. در این حکایت دو بیت از «حنظله بادغیسی» آمده است که معنی آن به شرح زیر است:

– اگر شکوه و بلندی مقام در دهان شیر قرار دارد، برخیز و خود را به خطر بیفکن و شکوه و بزرگی را از دهان شیر بیرون آر.

– (با این خطر کردن) یا شکوه و ثروت و مقام را به دست می‌آوری و یا مانند مردان با مرگ رویارو می‌شوی.

نظامی عروضی صاحب کتاب چهارمقاله (مجمع التوادر) نویسنده و شاعر قرن ششم هجری است. از شعر او جز چند قطعه چیزی در دست نیست ولی در نثر، مقامی بس عالی داشته و چهارمقاله او یکی از بهترین نمونه‌های نثر مرسل و غیر متکلفانه فارسی است. شهرت این نویسنده فاضل در نیمه اول قرن ششم هجری است و تولدش قطعاً مدتی قبل از سال ۵۰۰ هجری بوده و دست کم تا سال ۵۵۲ در قید حیات بوده است. کتاب چهارمقاله وی همان گونه که از نام آن برمی‌آید از چهارمقاله که درباره ماهیت علم دبیری، شعر، نجوم و طب است، به زبان فارسی تحریر شده است.

حنظله بادغیسی: وی از قدیمی‌ترین شاعران فارسی‌گوی و معاصر طاهریان بوده است.

پرتو امید

۷

درس هفتم

اهداف آموزشی

- ۱- باور مفهوم امیدواری، دوری از یأس و ناامیدی و توکل کردن به خداوند (ایمان)
- ۲- آشنایی با آرایه تخلص (علم)
- ۳- آشنایی با حافظ، شعر غنایی و بهاءالدین خزمشاهی (علم)
- ۴- تقویت علاقه و نگرش مثبت به ویژگی‌ها و ارزش‌های دینی و اخلاقی (اخلاق)
- ۵- توانایی خوانش متن درس (نظم و نثر) با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۶- تقویت مهارت دریافت پیام بخش نثر و توانایی نقد و تحلیل شعر و نکته‌های کلیدی متن (تفکر)
- ۷- تقویت کاربست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

کارایی گروه
روش بحث گروهی
روش قضاوت عملکرد و ...

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس و شاعر، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ...

متن درس ششم از دو بخش نظم و نثر شکل گرفته است. بخش اول به قلم بهاء‌الدین خرمشاهی و دارای لحنی آموزشی - تحقیقی است. نقد و طنز، دو عنصر دنیای روان و زبان حافظ است که به نقل از کتاب «حافظ» استاد خرمشاهی در پیشانی این درس جای گرفته است.

در بخش دوم با غزلی مشهور از حافظ شیرین‌گفتار رو به رو هستیم. اصل این غزل دارای ده بیت است که ابیات:

گر بهار عمر باشد باز بر طرف چمن چتر گل در سرکشی، ای مرغ خوش‌خوآن، غم‌مخور
حال مادر فرقت یاران و ابرام رقیب جمله می‌داند خدای حال گردان، غم‌مخور

در متن درس نیامده است. شعر در بحر زمل مثنی سروده شده است. کلمات قافیہ: کنعان، گلستان، سامان، ... هستند و «غم‌مخور» ردیف شعر است. در این غزل با آرایه‌هایی مانند: تلمیح (یوسف گم‌گشته باز آید به کنعان، غم‌مخور، ...، چون تو را نوح است کشتیبان ز ...)، استعاره (دور گردون)، تشبیه (سیل فنا)، جان‌بخشی (سرزنش‌ها گر کند خار مغیلان، غم‌مخور) تضاد (شوریده، سامان)، کنایه (دل بد مکن) و ... رو به رو هستیم که باعث غنای این شعر مسحورکننده است.

درون مایه این شعر، امید و توکل به خداوند بزرگ است و لحن تغزلی و غنایی که با احساسات و عواطف انسانی سرو کار دارد، مناسب خوانش این بخش از درس است.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

– تقویت شناخت نشانه جمع فارسی (ان)

– شناخت انواع واژگانی که به «ان» پایان می‌یابند.

در این تمرین ، پیروان و آزادگان، دارای نشانه جمع فارسی هستند.

تمرین دوم :

– شناخت بیشتر قافیه

– تقویت ساخت واژه بر پایه حرف‌های پایانی

تمرین سوم :

– این بیت به داستان مشهور حضرت یوسف(ع) اشاره دارد و فراگیران می‌توانند در پیوند با بیت آغازین یا دیگر بیت‌های غزل ارتباط‌های معنایی آن را بازگویند. از دید ما گفتن بیتی از غزل برای پاسخ، اهمیت ندارد؛ زیرا این کار را به طور تصادفی هم می‌شود انجام داد که در این صورت، به هر روی، یک بیت تعیین خواهد شد. آنچه در این پرسش مهم است، پاره دوم آن(فرایند تحلیل ذهنی و توانایی استدلال) است. با توجه به این گفته، سؤال، دو بخش دارد :

– الف) گزینش : بر بنیاد شناخت اولیه و تشخیص سطحی، استوار است.

– ب) استدلال : بر پایه کارکرد مغز و فرایند ادراکی ذهن، رخ می‌دهد و از درک و

دریافت، کشف و معناسازی خبر می‌دهد.

نکاتی چند درباره شعر «هان مشو نو مید»

- ۱- این شعر، مکمل مفاهیم فصل سبک زندگی است.
- ۲- این شعر بر وزن عروضی بحر رَمَل مَثَمِن مقصور (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن) سروده شده است.
- ۳- این غزل استقبالی است از غزل شمس الدین محمد، صاحب دیوان جوینی (متوفای ۶۸۳ ق) به مطلع:

«کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور بشکفد گل‌های وصل از خار هجران غم مخور»

به طوری که مشاهده می‌شود حافظ، مصراع اول این غزل جوینی را به صورت تضمین در مصراع دوم مطلع غزل خود آورده است.

۴- غزل: شعری است که مصرع اول بیت اول آن با تمام مصرع‌های دوم هم‌قافیه است و معمولاً تعداد ابیات آن بین ۷ تا ۱۵ بیت است.

موضوع غزل در گذشته عمدتاً در سه مضمون بوده است:

الف) عاشقانه، که سعدی آن را به کمال خود رسانده است.

ب) عارفانه، که مولانا آن را به کمال خود رسانده است.

پ) ترکیبی (عاشقانه و عارفانه)، که حافظ آن را به کمال خود رسانده است.

غزل معاصر علاوه بر موضوعات بالا در مضامین انتقادی و سیاسی - اجتماعی هم کاربرد دارد.

۵- حافظ بارها به یوسف و داستان او تلمیح داشته است:

حافظ مکن اندیشه که آن یوسف مه‌رو

اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف بنواخت

الا ای یوسف مصری که کردت سلطنت مغرور

ماه کنعانی من، مسند مصر، آن تو شد

یار مفروش به دنیا که بسی سود نکرد

بدین شکسته بیت الحزن که می‌آرد

باز آید و از کلبه احزان به در آیی

اجر صبربست که در کلبه احزان کردم

پدر را باز پرس آخر، کجا شد مهر فرزندی

وقت آن است که بدرود کنی زندان را

آنکه یوسف به زر ناسره بفروخته بود

نشان یوسف دل، از چه زَنَخدانش

تخلص: کلمه تخلص در اصطلاح شعرا به دو معنی معمول است:

۱- نام شعری شاعر که شبیه اسامی خانوادگی است از قبیل: فردوسی، منوچهری، نظامی، سعدی، حافظ، جامی و امثال آن.

* حذر کنید ز باران دیده سعدی
* سعیدیا دیدن زیبا نه حرام است، ولیک
* چو خود کردند راز خویشان فاش
* ای مدعی به رندی سلمان، چه می کنی
که قطره، سیل شود چون به یکدیگر پیوست
زین میان گرتوان به که کناری گیرند
عراقی را چرا بدنام کردند؟
دعوی، که ما به جرم خود اقرار کرده ایم

۲- تخلص قصیده به معنی گریز زدن و انتقال یافتن از پیش درآمد تشبیب و تغزل به مدیحه یا مقصود دیگر است. تخلص نیز مانند تشبیب یکی از ارکان مهم قصیده و محل هنرنمایی شاعر است و بدین سبب، حسن تخلص را یکی از صنایع مهم بدیع شمرده اند.

زندگی نامه حافظ: خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی در اوایل قرن هشتم (حدود سال ۷۲۶ یا ۷۲۷ هجری/ ۱۳۲۵ یا ۱۳۲۶ میلادی) در شیراز تولد یافت. پدرش بهاء الدین، مردی بازرگان بود که در زمان سلطنت اتابکان سلغری فارس از اصفهان به شیراز مهاجرت نمود و مادرش نیز اهل کازرون بود. درباره زندگی خانوادگی حافظ اطلاعات اندکی در دست است، چنان که درباره عشق او به دختری به نام شاخ نبات افسانه‌هایی رایج است که براساس همان داستان‌ها حافظ آن دختر را به عقد مزاجت خود درآورد.

به شهادت محمد گلندام که از هم عصران حافظ و گردآورنده دیوان اشعار اوست، حافظ پس از درک مجلس درس قوام الدین عبدالله (درگذشت: ۷۷۲) در کسب علوم به مقام رفیعی رسید. تا جایی که حافظ را به مردی ادیب، عالم به دانش‌های ادبی و شرعی و مطلع از دقیقه‌های حکمت و حقیقت‌های عرفانی می‌شناختند.

او حافظ قرآن بود و تخلصش نیز برگرفته از این مطلب است. (دولت‌شاه سمرقندی، تذکره الشعراء، ۳۳۸، رضازاده مشفق...) چنان که فرموده است:

ندیدم خوش‌تر از شعر تو حافظ
به قرآنی که اندر سینه داری

حافظ از جمله شاعرانی است که در ایام حیات خود شهرت یافت و به سرعت در دورترین شهرهای ایران و حتی در میان پارسی‌گویان کشورهای دیگر، مقبول سخن شناسان گردید. دیوان کلیات حافظ

مرکب است از پنج قصیده و غزل‌ها و مثنوی کوتاهی معروف به «آهوی وحشی» و «ساقی‌نامه» و «قطعه‌ها و رباعی‌ها».

خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی به روایت مجمع‌الفصحای رضا قلی‌خان هدایت، در سال ۷۹۱ وفات یافت و ادوارد براون نیز سال وفات حافظ را ۷۹۱ یا ۷۹۲ می‌داند زیرا در ماده تاریخی که بر روی سنگ قبر او حک شده، مجموع حروفی که کلمات «خاک مصلی» را تشکیل می‌دهد، به حساب جمل ۷۹۱ می‌شود.

«چراغ اهل معنی خواجه حافظ که او شمع‌ی بُد از نور تجلی

چو در خاک مصلی یافت منزل بجو تاریخش از خاک مصلی»

*** حافظ و لقب لسان‌الغیب :** دولتشاه سمرقندی از حافظ به عنوان نادرهٔ زمان و اعجوبهٔ جهان نام می‌برد و او را لسان‌الغیب می‌خواند و همچنین جامی در نفحات‌الانس او را لسان‌الغیب و ترجمان‌الاسرار نامیده است. آنچه انحصاراً دربارهٔ دیوان حافظ قابل توجه است، موضوع رواج تَفأل بدان است.

«فال گرفتن» از دیوان حافظ سنتی تازه نیست بلکه از دیرباز در میان آشنایان شعر او اعم از فارسی‌زبانان و غیر آنان متداول بود و چون در هر غزلی از دیوان حافظ می‌توان به تأویل و توجیه، بیتی را حسب حال تَفأل کننده یافت، بدین سبب سرایندهٔ دیوان را «لسان‌الغیب» لقب داده‌اند.

*** انقلاب حافظ در غزل :** در تاریخ شعر فارسی، غزل برای خود سیری دارد. در قرن‌های چهارم و پنجم هنوز کاملاً از قصیده جدا نشده و افتتاحیه یا تغزل و تشبیب قصیده را تشکیل می‌دهد که بیشتر در وصف طبیعت و کمتر در وصف معشوق است. سپس رفته‌رفته مستقل‌تر و عاشقانه‌تر می‌شود. چنان‌که نزد سنایی و انوری می‌یابیم. این غزل یک‌پارچه و هماهنگ و عاشقانه تا عصر حافظ ادامه دارد که اوجش را در هنر مولانا و سعدی طی می‌کند. غزل فارسی تا زمان حافظ تک‌مضمون بوده است و آن مضمون سراسر عشق است.

حافظ به تعبیری که مرحوم دشتی کرده است، غزل عارفانهٔ مولانا و غزل عاشقانهٔ سعدی را پیوند می‌زند ولی می‌بیند که امور غزل با همین دو مضمون نمی‌گذرد و بهتر است فکر دیگری بکند و آن این است که به ابیات غزل استقلال دهد. منظور از انقلاب حافظ در غزل همین است که این روش به میزان بسیاری تحت تأثیر ساختمان سوره‌های قرآن مجید بوده است. او اولین شاعری است که به نحو فراوان نسبت به حجم شعرش (در حدود پنج هزار بیت) تک‌بیت درخشان و خوش‌مضمون دارد. یعنی ابیات

غزلش مستقل و پرمضمون اند. از این حیث، سعدی که بیشتر از سی چهل مورد تکبیت ندارد، که آن هم البته گاه ضرب‌المثل هست ولی بیت‌الغزل نیست، با حافظ قابل مقایسه نیست. ابداع حافظ که سبک مشخص او می‌شود، در استقلال دادن به ابیات غزل است. (حافظ‌نامه - جلد اول - بهاء‌الدین خرمشاهی، ص ۳۴)

آری حافظ سبک خاص خود و شعر خود را «نظم پریشان» می‌نامد:

حافظ آن ساعت که این نظم پریشان می‌نوشت ظایر فکرش به دام اشتیاق افتاده بود

نمونه‌ای دیگر از غزلیات حافظ:

درخت دوستی بنشان که کام دل بیار آرد	نهال دشمنی برکن که رنج بی‌شمار آرد
چو مهمان خراباتی به عزت باش با مستان	که درد سرکشی جانا گرت مستی خمار آرد
شب صحبت غنیمت دان که بعد از روزگار ما	بسی گردش کند گردون، بسی لیل و نهار آرد
عماری دار لیلی را که مهد ماه در حکم است	خدایا در دل اندازش که بر مجنون گذر آرد
بهار عمر خواه ای دل و گرنه این چمن هر سال	چون سرین صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
خدا را چون دل ریشم قراری بست با زلفت	بفرما لعل نوشین را که زودش با قرار آرد
درین باغ از خدا خواهد دگر پیرانه سر حافظ	نشیند بر لب جویی و سروی در کنار آرد

بهاء‌الدین خرمشاهی (زاده ۱۳۲۴ در قزوین) نویسنده، مترجم، روزنامه نگار، طنزپرداز، فرهنگ‌نویس، شاعر و محقق است. وی تألیفاتی در حافظ‌شناسی و تفسیر اشعار او دارد. او همچنین از ویراستاران «دانش‌نامهٔ تشیع» است. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در قزوین گذراند، سپس در رشته پزشکی پذیرفته شد اما تحصیل در این رشته را در سال سوم نیمه کاره رها کرد و به همراه کامران فانی به تحصیل در رشته ادبیات فارسی پرداخت. از دانشگاه تهران فوق لیسانس کتابداری گرفت و در مرکز خدمات کتابداری مشغول به کار شد. از استادان وی در رشته ادبیات فارسی می‌توان به ذبیح‌الله صفا، مهدی محقق، سید جعفر شهیدی، پرویز ناتل خانلری، سید صادق گوهرین، آیت‌الله ابوالحسن شعرانی و... اشاره کرد.

همزیستی با امام میهن

اهداف آموزشی

- ۱- خوانش مناسب متن درس با لحن مناسب (عمل)
- ۲- تقویت باور به یک‌پارچگی در میان اقوام و مذاهب مختلف ایران زمین (باور)
- ۳- آشنایی بیشتر با مفهوم وحدت ملی و ارزش‌های گران‌بهای آن (علم)
- ۴- ارج نهادن به الگوهای اخلاقی ملی و اجتماعی (اخلاق)
- ۵- آشنایی بیشتر با آرایهٔ تضاد در جمله‌ها و اشعار فارسی (علم)
- ۶- توانایی درک بخش‌های زبانی و ادبی متن درس (تفکر)
- ۷- کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه‌های مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و

رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- کارایی گروه
- بحث گروهی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب از جلوه‌های میهن دوستی و دفاع از آن به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

متن درس هفتم به قلم «فریدون اکبری شلدره»، نگاشته شده است که درون‌مایه و مضمون اصلی و محتوایی آن بر وحدت ملی، همدلی، یک پارچگی فرهنگی تأکید دارد. درس با بیان مفهوم مام میهن آغاز می‌شود، سپس با ارائه تمثیل‌هایی (پیوند مادر با فرزندان، پیوستگی گل‌های گوناگون با آب و خاک گلستان)، تصویرهایی مناسب برای مخاطب نوجوان می‌آفریند و در ادامه با ابیاتی از فردوسی بزرگ و سخنان مقام معظم رهبری، بر وحدت و همزیستی ملی تأکید می‌کند و بر این باور است که مردم ایران با همه رنگارنگی گویشی، لهجه‌ای و نژادی در مسائل ملی، هم‌صدایی و اتحاد خیره‌کننده‌ای دارند.

لحن متن درس، آمیزه‌ای از لحن‌های تعلیمی، توصیفی و حماسی است که خواننده متن در جای جای آن لازم است آهنگ، تکیه، درنگ، و فراز و فرود متن را به درستی رعایت کند تا پیام متن، اثرگذارتر گردد. غلبه واژه‌ها و جمله‌های فارسی در متن و کاربست واژه‌های جدید بر پایه اصل اشتقاق این زبان مانند:

پرورندگی، باشندگان، آرامستان و ... از ویژگی‌های زبانی این متن است.

از آرایه‌ها و فنون ادبی که در این متن به کار رفته‌اند می‌توان به این موارد اشاره کرد :
 تشبیه : (مأم میهن، مادر گرامی گوهری است، کارگاه آفرینش، ملت ایران چونان شیر می‌غرند و...)
 تشخیص : (میهن برای باشندگانش مادرانه رفتار می‌کند و...)
 مجاز : (همه فرزندان این آب و خاک و...)
 مراعات نظیر(قد و قامت و رنگ و رخسار، رگ و ریشه و خاک و...)
 تضاد (سند و داد/ آشکار و نهان) استعارهٔ مکنیه (دست ستم، چشم میهن و...)
 کنایه : (مشت را گره کردن، پشت به پشت هم دادن و... و...)

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

– بازخوانی متن

– تقویت مهارت املائی

– شناخت کلمه‌ها با واج‌های یکسان

از ویژگی‌های واژگانی که دارای ارزش املائی هستند، می‌توان به مقولهٔ انتخاب اشاره کرد.
 مقولهٔ انتخاب در کلمه‌هایی خود را نشان می‌دهد که یک تکواژ، معرف چند حرف باشد، مانند :
 رخسار، لهجه، آذری، و... .

تمرین دوم :

– شناخت هستهٔ گروه اسمی

– شناخت وابسته‌های گروه اسمی و نوع آنها

الف) فرزندان (هسته) / پرتو (هسته)، گرم و گوارا (وابسته، صفت بیانی معطوف)
 ب) همین (وابسته پیشین و اشاره)، دوران (هسته)، دفاع (وابسته، اضافه)، مقدس (وابسته
 دفاع، صفت بیانی) و... .

تمرین سوم :

– تقویت درک و دریافت متن

– بازگردانی مفهوم ادبی به مفهوم زبانی
– تقویت تبدیل مهارت خوانداری به مهارت نوشتاری

تمرین چهارم :

– تقویت خوانش متن

– تقویت تجزیه و تحلیل متن

– تقویت بررسی رابطه‌های واژگانی

بیت یکم : خواب و بیدار/ بیت دوم : تکبر و تواضع، خواجه و درویش/ بیت سوم : مه و که/
جمله چهارم : آرامش و آشوب، آرمیده‌اند و بی‌قراری کرده‌اند.

اطلاعات تکمیلی

شاعران و نویسندگان هر سرزمینی همواره تلاش می‌کنند با خلق آثار خود، مردم را به اتحاد و یک‌دلی دعوت کنند؛ چرا که رمز پیشرفت هر کشوری در گرو تحقق وحدت مردمان آن کشور است.

ادبیات فارسی در ادوار گوناگون تاریخ در حفظ هویت ایران نقش اساسی داشته و آینه تمام‌نمای فرهنگ ملی و خرده فرهنگ‌های ایرانی است. متون ادب فارسی با تقویت زبان ملی و ایجاد همبستگی در میان ملت، می‌تواند زمینه اتحاد ملی را در کشور ایجاد کند. بر این اساس اصل ۱۵ قانون اساسی مقرر می‌دارد :

«زبان و خط رسمی مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در کنار زبان فارسی آزاد است.»

شعر خوانی و حکایت

شعر خوانی و حکایت چند هدف را دنبال می‌کند. از جمله می‌توان به ایجاد التذاذ ادبی در کلاس، پرورش مهارت زبانی خواندن، ترغیب به مطالعه و تشویق دانش‌آموزان برای مراجعه به منبع اصلی شعر و حکایت اشاره کرد.

— در شعر خوانی توصیه می‌شود دانش‌آموزان شعر را با هم بخوانند یا نیمی از کلاس مصراع اول و نیم دگر مصراع دوم را بخوانند.

نظامی از شاعران بزرگ داستان سرای ایران در قرن ششم است. وی بیشتر عمر خود را به عزلت و انزوا گذرانده است، به همین سبب رفتارش با سلاطین بسیار ساده بود و پادشاهان برای او احترام زیادی قائل بودند. نظامی توانسته است نوع شعر تعلیمی را به حد کمال برساند. نیروی تخیل او در وصف، بسیار قوی است. آثار او عبارت‌اند از:

مخزن الاسرار که یکی از مثنوی‌های خمسه اوست و موضوع آن حکمت و موعظه و پند است. نظامی در ساختن مخزن الاسرار از حدیقه سنایی پیروی کرده است.

خسرو و شیرین داستان عشق خسرو پرویز شاه ساسانی با شیرین شاهزاده ارمنی است. این داستان از داستان‌های کهن ایرانی است و در شاهنامه فردوسی هم آمده است اما در منظومه نظامی، جذایب و شاخ و برگ بیشتری دارد.

لیلی و مجنون یکی از مثنوی‌های دیگر خمسه نظامی است. اصل داستان لیلی و مجنون عربی است و موضوع آن عشق مجنون از قبیله بنی عامر و لیلی بنت سعد از همان قبیله است. داستان لیلی و مجنون را پس از نظامی شاعران دیگری مانند جامی و مکتبی شیرازی نیز به نظم آورده‌اند.

هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه درباره داستان بهرام گور است که از داستان‌های معروف عهد ساسانی است. نظامی ابتدا کودکی و جوانی بهرام را تا سلطنت او سروده و بعد قصه هفت گنبد را که به دستور بهرام به هفت رنگ و برای هفت دختر از شاهان هفت اقلیم ساخته شده بود، شرح می‌دهد. نظامی در این داستان، قصه‌های عجیب و تازه‌ای ساخته است که از زبان دخترها برای بهرام نقل می‌شود.

اسکندر نامه شامل دو قسمت، شرف‌نامه و اقبال‌نامه است. شرف‌نامه شامل داستان اسکندر است از تولد تا فتح ممالک و مراجعت به روم و اقبال‌نامه در حکمت و پیغامبری اسکندر است. در این مثنوی نظامی به داستان اسکندر در شاهنامه فردوسی نیز نظر داشته است.

نکات مهم شعرخوانی دورانديشي

این درس از مقاله شانزدهم مخزن الاسرار نظامی انتخاب شده است. البته حکایت با این دو بیت ختم می‌شود:

بند فلک را که تواند گشاد آنکه بر او پای تواند نهاد
چون زکم و بیش فلک درگذشت کار نظامی ز فلک برگذشت

در این داستان نظامی مخاطب را به دقت در انتخاب دوست و همشین و بهره‌گیری از تفکر و اندیشه و تدبیر در کارها دعوت می‌کند. او حس کنجکاو و دقت نظر مخاطب را بر می‌انگیزد به اینکه: بسیاری دوستانی که دشمن سیرت، و دشمن صورتانی که دوست سیرت‌اند. آری دوستان نادان کم از دشمنان انسان نیستند و برعکس آن، دشمنان دانا، دوستان ناشناخته انسان‌اند. بنابراین انسان باید در روابط اجتماعی خود همواره حد اعتدال را نگه دارد.

حضرت علی (ع) در حکمت ۲۶۸ نهج البلاغه می‌فرماید:

أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا
أَبْغَضَ بَغِيضَكَ هَوْنًا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

«در دوستی با دوستان مدارا کن شاید روزی دشمن تو گردد و در دشمنی با دشمن نیز مدارا کن شاید روزی دوست تو گردد».

در این حکایت ارزش دانایی نیز به مخاطب گوشزد می‌شود. چه بسا دوستانی که به واسطه نادانی خود ضرر و زیان فراوانی نصیب انسان می‌کنند، ضرری که انسان انتظار دارد از جانب دشمنان خود ببیند. این گونه دوستی‌ها را دوستی خاله خرسه می‌نامند. اما دشمن انسان اگر دانا باشد انسان را به گرفتاری و بلا دچار نمی‌کند. در این باره در ادبیات ما بسیار سخن رفته است. از جمله خود نظامی می‌گوید:

دشمن دانا که غم جان بود بهتر از آن دوست که نادان بود
یا ضرب المثل معروف:

دشمن دانا بلندت می‌کند بر زمینت می‌زند نادان دوست

و همان مضمون نظامی در این بیت:

چو دانا تو را دشمن جان بود به از دوست مردی که نادان بود

نکته‌های ابیات

درآمد زدست : از دست رفت ، فرسوده شد ، آسیب دید

شکستن مهر دل : دل بریدن و شکسته دل و نا امید شدن

تنگ شدن نفس : کنایه از اضطراب و آشفتن خاطر است.

نهند - نهدن : به شمار آوردن، تصور کردن

در بیت آخر که شاهبیت این داستان است، نظامی توانایی را نتیجه دانایی می‌داند. این بیت او مصرع

معروف فردوسی را فرا یاد می‌آورد که : توانا بود هر که دانا بود.

منابع کمک آموزشی این درس

علاوه بر سایت‌های اینترنتی و رایانه، می‌توان به مخزن الاسرار نظامی، تصحیح حسن وحید دستگردی

انتشارات زوّار و گزیده مخزن الاسرار به کوشش عبدالمحمد آیتی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی،

اشاره کرد.

۴۴

نام‌ها و یادها

مکن نام نیک بزرگان، خنان

پوخواهی کرناست بود جاودان

بوستان، سعدی

راز موفقیت

۹

درس نهم

اهداف آموزشی

- ۱- آشنایی با ابوریحان بیرونی و خواجه نصیرالدین توسی و اثر آنها (علم)
- ۲- آشنایی با ماضی ساده، نقلی و استمراری (علم)
- ۳- پرورش حس پرسشگری و حفظ روحیه مستمّر دانشجویی با توجه به آموزه‌های متن (تفکر)
- ۴- نگرش مثبت نسبت به کسب علم و شناخت چهره‌های علمی (باور)
- ۵- خوانش متن با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۶- کار بست آموزه‌های محتوایی درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری فراگیران (عمل)
- ۷- ترغیب به تحمل سختی‌ها و مشکلات در راه کسب علم و دانش (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش ایفای نقش
- کارایی تیم
- روشن سازی طرز تلقی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره انسان‌های موفق و تلاش آنها به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

یکی از راه‌های اثرگذاری بر ذهن و زبان مخاطبان جوان و نوجوان، بیان شرح حال و سرگذشت دانشمندان و اندیشمندان عرصه علم و فرهنگ است. در این درس مخاطبان با بخشی از زندگی نامه دو تن از نام‌آوران این بهنه آشنا می‌شوند.

متن نخست با لحنی روایی آغاز می‌شود، با توصیف همراه می‌گردد و با گفت و گو پایان می‌یابد. رعایت بیان خرده لحن‌های جمله‌های خبری، پرسشی و عاطفی، متن را زنده و اثرگذار می‌کند.

متن دوم نیز دارای لحنی روایی است که روایتی مشهور از دانش‌اندوزی ابوریحان را به تصویر می‌کشد و در پایان با حدیثی گرانقدر از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) پایان می‌یابد.

از آرایه‌های ادبی که در این درس به کار رفته است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تضاد: در مغز کوچک او ... پرسش‌های بزرگی نهفته بود. / مجاز و کنایه: چهار دیواری محضر استاد...، شهر توس در آرامش فرو رفته بود. / تشبیه: درخت وجود نصیرالدین...، ماه چون ظرفی سیمگون...، پیرمرد شمع وجودش... / تشبیه تمثیل: نصیرالدین به تشنه‌ای می‌مانست که در بیابانی خشک... / کنایه: نفس او به شماره افتاده بود...، دیده از جهان فرو بست... / تضمین (درج و ترجمه): اطلب العلم من المهد الی اللحد (ز گهواره تا گور دانش بجوی).

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- شناخت بیشتر واژگان
- تقویت شناخت رابطه‌های واژگان
- تقویت نگاشت واژگان از منظر املا

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل و ویژگی‌های آن
- تغییر زمان و شمار فعل‌ها با توجه به جدول

تمرین سوم :

- تقویت درک عبارت‌ها و جمله‌ها
- بازخوانی متن درس
- مقایسه عبارت‌ها و بندها با جمله مطرح شده در تمرین
- تقویت تفکر و نگاشت حاصل از آن

تمرین چهارم :

- ممارست در شناخت تشبیه
- تجزیه و تحلیل تشبیه و ارکان آن

یکی از روش‌هایی که می‌توان از آن در آموزش بهره گرفت، روش ایفای نقش است. این درس به علت روایی بودنش گنجایی آن را دارد که با روش ایفای نقش تدریس شود.

- محاسن روش ایفای نقش و نمایش خلاق :
- ایجاد شور و شوق و انگیزه درونی در فراگیرندگان
 - امکان مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان
 - کاهش کم‌رویی و خجالت دانش‌آموزان
 - افزایش مهارت‌های روانی - حرکتی در فراگیرندگان
 - کسب نگرش جدید و پذیرش ارزش‌های اجتماعی
 - تقویت قدرت مدیریت و توان سازماندهی ایفاگران نقش
 - نقش معلم در مقام مسئول اجرا و هماهنگ کننده فعالیت‌ها
 - انتخاب دانش‌آموزان منتخب در نقش بازیگران اصلی
 - دانش‌آموزان تماشاگر به عنوان مخاطبان هدف‌های آموزش
 - ارزشیابی و تحلیل نمایش
- روش اجرای درس

۱- تعیین نقش‌های اصلی و پررنگ، و فرعی و کم‌رنگ در گروه نمایشی متن اول (درس راز موفقیّت) :

در این گروه یک نفر در نقش راوی و چهار نفر دیگر به ایفای نقش می‌پردازند که دو نفر از آنان در نقش اصلی (یک نفر در نقش خواجه نصیرالدین و فرد دیگر در نقش هم‌کلاسی خواجه) و دو نفر نیز در نقش فرعی (یک نفر در نقش استاد حمزه و یک نفر در نقش پدر خواجه نصیرالدین) . در پایان نمایش و ایفای نقش این گروه، دانش‌آموزان تماشاچی با راهنمای معلم به ارزشیابی و تحلیل نمایش می‌پردازند.

۲- تعیین سه دانش‌آموز برای اجرای بخش دوم درس (آخرین پرسش) : یک نفر در نقش راوی، نفر دیگر، در نقش ابوریحان بیرونی و دیگری در نقش دوست فقیه و دانشمند ابوریحان البته در اجرای این درس به صورت ایفای نقش، چند نفر هم می‌توانند در نقش دوستان و خانواده ابوریحان بیرونی در کنار بستر ایشان به ایفای نقش بپردازند.

پس از اجرای نمایش، دانش‌آموزان تماشاچی با راهنمای معلم به تجزیه و تحلیل و ارزشیابی نمایش می‌پردازند. برای اجرای بهتر نمایش می‌توان از پوستر، عکس و صورتک شخصیت‌ها استفاده نمود.

نکته : در اجرای درس به روش ایفای نقش و نمایش خلاق، می‌توان مراحل زیر را به ترتیب، مورد

توجه قرار داد :

- ۱- انتخاب موضوع
- ۲- نوشتن نمایش نامه
- ۳- تعیین نقش‌ها با توجه به توانایی و علاقه‌مندی اعضا
- ۴- تهیه امکانات و تجهیزات لازم
- ۵- آمادگی و تمرینات مقدماتی
- ۶- اجرا و ارائه نمایش
- ۷- بحث و بررسی و ارزشیابی توسط معلم و دانش‌آموزان

نکات مهم درس

- ۱- درک حلاوت و شیرینی علم و دانش سبب می‌شود که انسان، مشکلات و سختی‌های فراگیری آن را تحمل کند و با انگیزه‌ای قوی و اراده‌ای محکم در راه کسب علم و دانش گام بردارد و در این راه هیچ‌گاه خسته و مأیوس نشود.
- ۲- تعیین هدف در مسیر علم‌آموزی بسیار مهم است. اگر هدفی والا مورد نظر انسان باشد، کسب علم و دانش شیرین و دلپذیر خواهد بود.
- ۳- دین اسلام همواره بر دانش‌اندوزی و علم‌جویی تأکید داشته است. آن‌چنان که در سخن معروف پیامبر اکرم (ص) بر طلب علم از بدو تولد تا زمان مرگ تصریح شده است. فردوسی حدیث معروف پیامبر (ص) را در این زمینه بسیار زیبا به شعر بازگردانی و ترجمه کرده است :
«چه خوش گفتم، پیغمبر راستگوی
ز گهواره تا گور، دانش بجوی»